

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.8

Богатирьов І. Г.,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правознавства
Буковинського державного фінансово-економічного університету,
Заслужений діяч науки і техніки України*

ПРАВО НА ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИМИ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

RIGHT TO INFORMATION CONVICTS IN THE PENITENTIARY FIELD AS A SCIENTIFIC PROBLEM

У статті розглянуто проблему права на отримання інформації засудженими в пенітенціарній сфері. Проаналізовано погляди вчених щодо проблеми права на інформацію, розкрито її законодавче врегулювання. Обґрунтовано потребу в науковому обґрунтуванні права на отримання інформації засудженими в органах та установах виконання покарань. Запропоновано теоретико-правові шляхи оптимізації цієї проблеми.

Ключові слова: *право на інформацію, особиста безпека, адміністрація органів та установ виконання покарань, засуджені, пенітенціарна система.*

В статье рассмотрена проблема права на получение информации осужденными в пенитенциарной сфере. Проанализированы взгляды ученых на проблему права на информацию, раскрыто ее законодательное урегулирование. Обоснована необходимость в научном обосновании права на получение информации осужденными в органах и учреждениях исполнения наказаний. Предложены теоретико-правовые пути оптимизации этой проблемы.

Ключевые слова: *право на информацию, личная безопасность, администрация органов и учреждений исполнения наказания, осужденные, пенитенциарная система.*

У статті розглянуто проблему права на отримання інформації засудженими в пенітенціарній сфері. Проаналізовано погляди вчених щодо проблеми права на інформацію, розкрито її законодавче врегулювання. Обґрунтовано потребу в науковому обґрунтуванні права на отримання інформації засудженими в органах та установах виконання покарань. Запропоновано теоретико-правові шляхи оптимізації цієї проблеми.

Ключові слова: *право на інформацію, особиста безпека, адміністрація органів і установ виконання покарань, засуджені, пенітенціарна система.*

Постановка проблеми. Події, які відбуваються в суспільстві, зміна стійких соціальних стереотипів суспільних відносин, процеси демократизації в країні створили для її громадян якісно нові проблеми. Саме вони впливають на сучасну соціальну ситуацію та зумовлюють виникнення певних умов психологічної напруги серед людей. Ці процеси здійснюють вплив на таку категорію громадян, як засуджені за вчинення кримінального правопорушення.

На жаль, у пенітенціарній науці проблема права на отримання інформації засудженими в органах та установах виконання покарань не стала предметом наукового дослідження, однак вона існує. Враховуючи той факт, що в юридичній літературі проблематика права на інформацію отримала певний розвиток, ми здійснимо спробу спроектувати її також на окрему категорію громадян України, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі або засуджені до альтернативних видів покарань.

Актуальність статті зумовлена тим, що проблематика права на отримання інформації засудженими в органах та установах виконання покарань певною мірою залежить від ступеня її наукової розробленості, адекватності законодавчого врегулювання й ефективності його практичного застосування. Серед низки дискусійних питань права на отримання інформації засудженими варто виділити проблему належного ставлення адміністрації пенітенціарних інституцій до покладеного на них обов'язку щодо такого інформування. Така норма безпосередньо передбачена в чинному кримінально-виконавчому законодавстві, проте потребує оптимізації в практичному сегменті.

Зокрема, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 8 «Основні права засуджених» Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) засуджені мають право на отримання інформації про свої права й обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку й умов відбування покарань [1].

Означена проблема посилюється тим, що іноді через недоведення до засуджених цієї інформації вони не мають змоги повною мірою реалізувати гарантоване їм ст. 10 КВК України право на особисту безпеку, що часто ставиться на порядок денний у щорічних оглядах пенітенціарного відомства через статистичні дані про рівень злочинів проти життя та здоров'я особи в установах виконання покарань.

Стан дослідження. Теоретичною основою написання статті стали праці таких вітчизняних учених: І.В. Арістової, Н.В. Банчука, А.Б. Венгерова, В.А. Дозорцева, О.Г. Колби, І.Д. Тіновіцької, Л.К. Терещенко, Л.А. Сергієнко, Н.Н. Ковалева, А.І. Марущака, В.В. Михайлова, О.А. Панченко та інших.

Виклад основного матеріалу. Інформація в історії розвитку цивілізації завжди відігравала важливу роль та була основою для прийняття рішень на всіх рівнях та етапах розвитку суспільства й держави. Підтримуємо позицію О.А. Панченко про те, що інформація відіграє суттєву роль у житті кожної людини, суспільства, держави. Інформація сьогодні стала могутнім реально

сприйнятим ресурсом, маючи іноді більшу цінність, ніж природні, фінансові, трудові та інші ресурси [1, с. 9]. В умовах правової держави правова інформація, виступаючи основним об'єктом правового регулювання суспільних відносин, повинна бути захищена її суб'єктом.

Таким чином, право на отримання інформації є не тільки гарантованим законом право, а й механізмом реалізації прав і свобод людини. Цікавою, на нашу думку, є позиція вчених-юристів щодо проблеми права на інформацію взагалі. Так, І.Д. Тіновіцька вважає, що право на інформацію в загальноприйнятому розумінні – це право на отримання різних даних і відомостей, необхідних для виконання всіх життєвих функцій як кожної людини окремо, так і різних об'єднань людей, суспільства в цілому, усіх його структур [3, с. 29].

Іншої думки дотримується Л.К. Терещенко, зазначаючи, що право на інформацію являє собою право на одержання й використання реально виражених даних і відомостей, що виходять від реальних суб'єктів, які володіють цими даними та відомостями [4, с. 45]. У свою чергу А.Б. Венгеров під правом на інформацію розуміє правомочність на доступ до інформації, на ознайомлення з інформацією, роз'яснення інформації, отримання копій документів, довідок [5, с. 112].

Разом із цим необхідно зазначити, що деякі вчені намагаються надати більш об'ємне визначення права на інформацію. Зокрема, В.А. Дозорцев вважає, що право на інформацію складається з двох елементів: права на отримання інформації та права на її поширення. Перше взагалі належить не до приватних, а до публічних прав. Право ж на передачу інформації має цивільно-правовий зміст і являє собою виключне право [6, с. 28]. Ми поділяємо позицію Л.А. Сергієнко про те, що суб'єктивне право на інформацію, крім права на отримання інформації, повинно включати також право громадянина на захист інформації, що містить персональні дані [7, с. 25].

Більш розширено розглядає цю проблему Н.Н. Ковальова, яка вважає, що право на інформацію – порядок реалізації повноважень різних суб'єктів (фізичних, юридичних осіб, органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, корпоративних структур) у галузі створення, отримання (доступу), збору, зберігання, використання, поширення інформації в цілях, що не суперечать свободам, правам та інтересам особистості, держави, суспільства й забезпечують реалізацію інших прав та обов'язків цих суб'єктів, передбачених і гарантованих законодавством і нормами міжнародного права [8, с. 45].

У своїй праці А.І. Марущак зазначає, що універсальне конституційне право на інформацію – це гарантована державою можливість фізичних, юридичних осіб і держави (державних органів) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості, необхідні їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій, що не порушує права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [9, с. 108].

Цікавою є позиція В.В. Михайлова. Учений у категорію «право на інформацію» включає три види суб'єктивних прав: 1) право на отримання інформації

про себе; суб'єктами права є фізичні особи; 2) право на отримання інформації про навколишній світ; 3) право на таємницю. Дослідник вважає, одним із найважливіших конституційних прав є право на створення, отримання й розповсюдження інформації, проте, з іншого боку, існує не менш важливе право на таємницю громадянина, держави та інших суб'єктів [9, с. 58–59].

З огляду на викладене доходимо висновку про існування двох основних доктринальних підходів до розуміння права на інформацію: вузького й широкого. У межах вузького підходу право на інформацію – це право на отримання інформації та доступ до інформації. Широкий підхід передбачає віднесення до права на інформацію всіх суб'єктивних прав, спрямованих на інформацію, або відповідних дій із нею, тобто права на створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону, захист інформації.

Досліджуючи правову природу права на інформацію, потрібно зазначити, що, як свідчить аналіз чинних нормативних актів, нині правову основу права на інформацію закладає чимала кількість нормативних актів, на стислому аналізі яких ми вважаємо за необхідне зупинитися. Такий крок є вкрай необхідним для подальшого з'ясування питання про правову природу права громадян на інформацію.

Право на інформацію знайшло своє нормативне закріплення насамперед у Конституції України, у ст. 34 якої зазначено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [11]. Здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Деталізація названого конституційного положення здійснюється вже на законодавчому рівні, насамперед у Законі України «Про інформацію». Відповідно до ст. 9 Закону України «Про інформацію» всі громадяни України, юридичні особи й державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами й державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України [12].

Особливу роль серед нормативно-правових актів, що регулюють реалізацію права на інформацію, відіграє Закон України «Про доступ до публічної інформації» [13]. Документ визначає порядок здійснення й забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних

повноважень, інших розпорядників публічної інформації, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Закріплення права на інформацію міститься також у ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [14], відповідно до якої кожний громадянин має право вільно й незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [15] користувачі бібліотек мають право безоплатно користуватися інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат (окрім комерційних баз даних); безоплатно отримувати в тимчасове користування документи з фондів бібліотеки, крім документів, придбаних за кошти, одержані від господарської діяльності бібліотеки; одержувати інформацію з інших бібліотек, користуючись каналами зв'язку, тощо.

Подібні положення можна знайти й у ст. 20 Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [16], у якій передбачено, що кожному надається право користуватися документами або їх копіями у встановленому порядку та вимагати виготовлення копій за свій рахунок; отримувати від архівних установ довідки про відомості, що містяться в документах; публікувати, оголошувати, цитувати або іншим чином відтворювати текст і використовувати зміст архівних документів.

Не можна оминати увагою й Цивільний кодекс України, що, як і Закон України «Про інформацію», містить визначення права на інформацію. Зокрема, у ст. 302 Цивільного кодексу України закріплено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію. Збирання, зберігання, використання й поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [17].

Загалом право на інформацію (як змістовно, так і щодо його реалізації) регулюється численними правовими актами, насамперед законодавчого порядку.

Таким чином, на державному рівні виробляються та приймаються норми, які мають сприяти реалізації права на інформацію та, відповідно, розвитку інформаційного суспільства в Україні. Ці норми в сучасному суспільстві утворюють інформаційне право. Необхідність виникнення та розвитку інформаційного права пояснюється потребою упорядкування суспільних відносин, які виникають між фізичними та юридичними особами, об'єднаннями громадян та органами публічної адміністрації щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

У регулюванні таких відносин, безумовно, заінтересовані всі суб'єкти інформаційно-правових відносин, оскільки нині одним із пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створюва-

ти й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвитку та підвищуючи якість життя [18, с. 3].

Необхідно наголосити на тому, що суспільні відносини зі створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з реалізацією громадянами права на інформацію, можуть мати різну правову природу. Це пов'язано насамперед із тим, що учасниками інформаційних правовідносин є значне коло суб'єктів, кожен із яких володіє різним правовим статусом, що впливає, відповідно, і на методи правового регулювання.

Як наслідок, на державному рівні виробляються та приймаються норми, які повинні, з одного боку, сприяти вільному одержанню, використанню, поширенню, зберіганню та захисту інформації, необхідній для реалізації громадянами своїх прав, свобод і законних інтересів, а з іншого – надавати державі можливість впливати на ці процеси для досягнення загально значущих (публічних) цілей.

Проведений науковою школою «Інтелект» моніторинг практики реалізації засудженими досліджуваного права, а також обов'язку адміністрації органів та установ виконання покарань щодо його забезпечення виявив, що ця інформація доводиться до засуджених формально, безсистемно, що ускладнює її усвідомлення на рівні індивідуальної правосвідомості засудженого як повноправного суб'єкта відбування покарань.

Пропонуємо, щоб ця інформація мала місце під час індивідуальних бесід із засудженими та їхніми родичами в системі заходів соціально-виховної роботи. Також вважаємо доцільним запровадження в практику оцінки ступеня виправлення такого показника, як «знання основ правового статусу засудженого та звільненого від відбування покарання».

Висновки. Таким чином, визначене на конституційному рівні право громадян на інформацію може набувати різної правової природи, оскільки процес його реалізації регулюється нормами різних підгалузей права: приватно-інформаційного, адміністративно-інформаційного та кримінально-інформаційного. Відповідно, право громадян на інформацію може мати як приватноправову, так і публічно-правову природу.

Література:

1. Панченко О.А. Информационная безопасности личности / О.А. Панченко. – 2-е изд. испр. – К. : КИТ, 2011. – 671 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.
3. Тиновицкая И.Д. Право на информацию и механизм его реализации / И.Д. Тиновицкая // Законодательные проблемы информатизации общества / рекол.: И.Л. Бачило, Л.К. Терещенко, И.Д. Тиновицкая. – М. : ВНИИСЗ, 1992. – С. 28–30.

4. Терещенко Л.К. Разработка проекта закона РФ «Об охране прав граждан в условиях информатизации» / Л.К. Терещенко // Научно-техническая информация. Серия 1 «Организация и методика информационной работы». – 1993. – № 7. – С. 19.
5. Венгеров А.Б. Теория государства и права : [учебник] / А.Б. Венгеров. – 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
6. Дозорцев В.А. Информация как объект исключительного права / В.А. Дозорцев // Дело и право. – 1996. – № 4. – С. 27–35.
7. Сергиенко Л.А. Субъективные права в информационной сфере / Л.А. Сергиенко, И.Д. Тиновичка // Проблемы информатизации. – 2000. – Вып. 3. – С. 25–26.
8. Ковалева Н.Н. Информационное право России : [учебное пособие] / Н.Н. Ковалева. – М. : Дашков и К, 2007. – 148 с.
9. Марущак А.І. Інформаційне право: доступ до інформації : [навчальний посібник] / А.І. Марущак. – К. : КНТ, 2007. – 532 с.
10. Михайлов В.В. Право на информацию / В.В. Михайлов // Закон. – 1999. – № 10. – С. 36.
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
13. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
14. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
15. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45.
16. Про Національний архівний фонд і архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86.
17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
18. Арістова І.В. Наука «інформаційне право» на новому етапі розвитку інформаційного суспільства / І.В. Арістова // Правова інформатика. – 2011. – № 1(29). – С. 3–11.